

พระวินัยปิฎก

หมวด 21 : ความสามัคคีของสงฆ์ — จากการระงับความขัดแย้งสู่การอยู่ร่วมกันอย่างมั่นคง

เมื่อหมวดที่ผ่านมาได้กล่าวถึงอธิกรณ์ ความขัดแย้ง และวิธีระงับข้อพิพาทตามพระวินัยแล้ว ยังมีประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณาต่อไปว่า เมื่อความขัดแย้งได้รับการระงับแล้ว สงฆ์จะดำรงอยู่ร่วมกันอย่างไร จึงจะไม่กลับไปสู่ความแตกแยกอีก

พระวินัยมิได้มีจุดหมายเพียงเพื่อจัดการกับความผิดเมื่อเกิดขึ้นแล้วเท่านั้น แต่ยังมีหลักที่เกื้อกูลต่อความพร้อมเพรียงของหมู่สงฆ์ เพราะการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนามีได้อาศัยบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หากอาศัยผู้ศึกษา ปฏิบัติ และสืบทอดพระธรรมวินัยร่วมกัน

1. ความสามัคคีมิใช่เพียงการไม่มีการทะเลาะกัน

โดยทั่วไป เมื่อกล่าวถึงความสามัคคี อาจเข้าใจว่าเป็นการไม่ได้เถียง ไม่ขัดแย้ง หรือมีความคิดเห็นตรงกัน แต่เมื่อพิจารณาในทางพระวินัย ความพร้อมเพรียงของสงฆ์มีความหมายมากกว่านั้น ภิกษุแต่ละรูปอาจมีอุปนิสัย ความคิดเห็น ความสามารถ และพื้นฐานแตกต่างกัน การอยู่ร่วมกันจึงมิได้หมายความว่าทุกคนจะต้องคิดเหมือนกันทั้งหมด

สิ่งสำคัญคือ เมื่อมีความแตกต่างเกิดขึ้น ทุกฝ่ายยังสามารถยอมรับพระธรรมวินัยเป็นหลักร่วมกันได้หรือไม่

หากความคิดเห็นส่วนตัวอยู่เหนือพระธรรมวินัย ความแตกต่างเพียงเล็กน้อยก็อาจขยายเป็นความขัดแย้งได้ แต่ถ้าทุกฝ่ายยอมรับหลักร่วมกัน ความแตกต่างก็ไม่จำเป็นต้องพัฒนาไปสู่ความแตกแยกของสงฆ์

2. เหตุใดพระวินัยจึงให้ความสำคัญกับความพร้อมเพรียง

สงฆ์มิใช่เพียงการรวมตัวของภิกษุหลายรูป แต่เป็นหมู่ที่มีกิจบางประการต้องดำเนินการร่วมกันตามพระวินัย

การประชุมสงฆ์ การทำสังฆกรรม การพิจารณาอธิกรณ์ ตลอดจนกิจของสงฆ์ในลักษณะต่าง ๆ ล้วนต้องอาศัยหลักเกณฑ์และความพร้อมเพรียงตามที่พระวินัยกำหนด

ดังนั้น ความสามัคคีจึงมิใช่เพียงคุณธรรมทางใจ แต่ยังเกี่ยวข้องกับการที่สงฆ์สามารถดำเนินกิจของสงฆ์ได้อย่างถูกต้องตามพระวินัย

เมื่อเกิดการแบ่งฝ่ายจนไม่สามารถดำเนินกิจร่วมกันตามหลักพระวินัยได้ ปัญหานั้นย่อมมิได้กระทบเพียงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล แต่สามารถกระทบต่อความเป็นระเบียบและความมั่นคงของสงฆ์โดยรวม

3. ความเห็นต่างกับความแตกแยกต้องแยกออกจากกัน

การมีความเห็นต่างมิได้หมายความว่าต้องเกิดความแตกแยกเสมอไป ในหมู่บุคคลจำนวนมาก ย่อมเป็นธรรมดาที่จะมีความเข้าใจหรือการพิจารณาบางเรื่องแตกต่างกัน สิ่งที่เราควรระวังคือ เมื่อความเห็นนั้นเริ่มกลายเป็นความยึดถือว่า “ความเห็นของเรา” ต้องถูกต้อง และ “ฝ่ายของเรา” ต้องชนะ

จากเรื่องที่เราควรพิจารณาด้วยเหตุผล จึงอาจค่อย ๆ กลายเป็นเรื่องของบุคคลและพวกพ้อง ตรงนี้พระวินัยมีความสำคัญ เพราะช่วยนำการพิจารณากลับเข้าสู่หลักว่า สิ่งใดเป็นธรรม สิ่งใดเป็นวินัย สิ่งใดสมควรหรือไม่สมควร และควรดำเนินการอย่างไรตามหลักที่กำหนดไว้

4. อันตรายของการแบ่งฝ่าย

เมื่อความขัดแย้งพัฒนาไปถึงการแบ่งเป็น “พวกเรา” และ “พวกเขา” การพิจารณาความถูกผิดย่อมทำได้ยากขึ้น

บุคคลอาจมิได้พิจารณาว่าเรื่องใดถูกต้องตามพระธรรมวินัย แต่กลับพิจารณาว่าใครเป็นผู้พูด หรือบุคคลนั้นอยู่ฝ่ายใด

เมื่อถึงจุดนี้ แม้เรื่องเล็กก็อาจกลายเป็นเรื่องใหญ่ เพราะสิ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องมิใช่เพียงเนื้อหาของปัญหา แต่อาจมีความยึดมั่นในตนเอง ความเป็นพวก และความต้องการเอาชนะเข้ามาประกอบด้วย หากปล่อยให้ดำเนินต่อไป ความขัดแย้งระหว่างบุคคลอาจขยายเป็นความขัดแย้งของหมู่คณะ และในกรณีร้ายแรงอาจนำไปสู่ความแตกแยกของสงฆ์ได้

จึงเห็นได้ว่า พระวินัยมิได้เกี่ยวข้องเฉพาะกับความประพฤติกิเลสของภิกษุแต่ละรูปเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทในการรักษาความเป็นหมู่คณะของสงฆ์ด้วย

5. ความสามัคคีต้องตั้งอยู่บนความถูกต้อง

อย่างไรก็ตาม การรักษาความสามัคคีมิได้หมายความว่าต้องยอมรับทุกสิ่งเพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง ถ้าพบสิ่งที่ไม่ถูกต้องแล้วไม่มีใครกล่าวถึง เพียงเพราะเกรงว่าจะเกิดความไม่พอใจ ความสงบเช่นนั้นอาจเป็นเพียงความสงบภายนอก มิใช่ความพร้อมเพรียงที่ตั้งอยู่บนพระธรรมวินัย การทักท้วง การตักเตือน หรือการพิจารณาปัญหา หากดำเนินไปตามหลักที่เหมาะสม มิใช่การทำลายความสามัคคี

ในทางกลับกัน การช่วยกันตรวจสอบสิ่งที่ควรและไม่ควร สามารถเป็นส่วนหนึ่งของการรักษาพระธรรมวินัยและป้องกันมิให้ปัญหาเล็กน้อยขยายตัวเป็นปัญหาใหญ่ได้ ดังนั้น ความสามัคคีจึงไม่ควรถูกใช้เป็นเหตุให้ละเลยความถูกต้อง และความถูกต้องก็ไม่ควรถูกใช้เป็นเหตุให้เกิดการเอาชนะหรือทำลายกัน

6. จากการชนะผู้อื่นสู่การลดความยึดมั่นในตนเอง

เมื่อพิจารณาให้ลึกลงไป ปัญหาความขัดแย้งมิได้อยู่เพียงที่ถ้อยคำหรือความคิดเห็น แต่อาจสัมพันธ์กับความยึดถือในตนเองด้วย

เมื่อมีความคิดว่า “เราเป็นผู้ถูก” “เขาเป็นผู้ผิด” หรือ “เราต้องชนะ” การพิจารณาปัญหาก็อาจเลื่อนจากการค้นหาความถูกต้อง ไปสู่การปกป้องความคิดเห็นหรือสถานะของตนเอง พระวินัยจึงอาจมองได้มากกว่าการเป็นกฎสำหรับควบคุมหมู่คณะ เพราะในขณะที่บุคคลยอมให้พระธรรมวินัยเป็นหลักเหนือความต้องการส่วนตัว การกระทำนั้นย่อมเกื้อกูลต่อการฝึกลดความยึดมั่นในตนเองไปพร้อมกัน จุดสำคัญจึงมิใช่เพียงว่า “ใครชนะ” แต่คือ “พระธรรมวินัยได้รับการรักษาหรือไม่”

7. ความพร้อมเพรียงภายนอกกับการฝึกภายใน

เมื่อมองจากภายนอก ความพร้อมเพรียงทำให้สังคมสามารถดำเนินกิจต่าง ๆ ได้อย่างเป็นระเบียบ แต่เมื่อมองจากภายใน การอยู่ร่วมกับผู้อื่นยังเป็นโอกาสสำคัญของการฝึกตน เมื่อถูกทักท้วง ใจเป็นอย่างไร เมื่อความคิดเห็นไม่ได้รับการยอมรับ ใจเป็นอย่างไร เมื่อผู้อื่นได้รับการยอมรับมากกว่า ใจเป็นอย่างไร เมื่อมีผู้เห็นต่างจากตน ใจเกิดความไม่พอใจหรือไม่สถานการณ์เหล่านี้อาจทำให้ผู้ปฏิบัติเห็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในตนเองได้ชัดเจนขึ้น

ความขัดแย้งภายนอกจึงอาจกลายเป็นโอกาสให้เห็นความยึดถือภายใน หากผู้ปฏิบัติรู้จักพิจารณาดังนั้น การอยู่ร่วมกันตามพระวินัยจึงมิใช่เพียงการรักษาความสงบของส่วนรวม แต่ยังสามารถเป็นส่วนหนึ่งของการฝึกตนของแต่ละบุคคลด้วย

8. พระธรรมวินัยเป็นหลัก มิใช่ตัวบุคคล

จุดสำคัญประการหนึ่งของการรักษาความสามัคคี คือ การไม่ทำให้บุคคลกลายเป็นศูนย์กลางเหนือพระธรรมวินัย

บุคคลย่อมมีความเห็น ความชอบ ความไม่ชอบ และอาจเปลี่ยนแปลงได้ แต่พระธรรมวินัยเป็นหลักที่สามารถนำกลับมาตรวจสอบและพิจารณาร่วมกันได้

เมื่อมีปัญหา คำถามสำคัญจึงมิใช่เพียงว่า “ใครเป็นผู้ผิด” แต่ควรพิจารณาต่อไปว่า “สิ่งที่กล่าวนั้นสอดคล้องกับพระธรรมวินัยหรือไม่”

หลักเช่นนี้ช่วยลดการตัดสินใจตามความสัมพันธ์ส่วนบุคคล และช่วยให้การอยู่ร่วมกันตั้งอยู่บนหลักมากกว่าความพอใจหรือไม่พอใจต่อบุคคล

9. ความสามัคคีกับความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาจะดำรงอยู่ได้มิใช่เพียงเพราะมีพระคัมภีร์หรือสถานที่ทางศาสนาเท่านั้น แต่ต้องมีผู้ศึกษา ปฏิบัติ และรักษาพระธรรมวินัยสืบต่อกันหากผู้รักษาพระธรรมวินัยเกิดความแตกแยก

จนไม่สามารถดำเนินกิจกรรมกันได้ ย่อมส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา ในทางตรงกันข้าม เมื่อสงฆ์สามารถอยู่ร่วมกันโดยมีพระธรรมวินัยเป็นหลัก ความแตกต่างระหว่างบุคคลก็ไม่จำเป็นต้องกลายเป็นความแตกแยก และการสืบทอดพระธรรมวินัยก็สามารถดำเนินต่อไปได้อย่างมั่นคง

ความสามัคคีของสงฆ์จึงมิใช่เพียงเรื่องของความสงบในปัจจุบัน แต่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดพระพุทธศาสนาในระยะยาวด้วย

10. จากการอยู่ร่วมกันสู่การรักษาพระธรรมวินัยร่วมกัน

เมื่อพิจารณาตลอดทั้งหมด จะเห็นได้ว่า ความสามัคคีในบริบทของพระวินัยมิใช่การทำให้ทุกคนคิดเหมือนกัน และมีใช้การปิดบังปัญหาเพื่อรักษาภาพของความสงบ

แต่คือการที่บุคคลซึ่งอาจมีความคิดเห็นแตกต่างกัน ยังสามารถอยู่ร่วมกันและดำเนินกิจของสงฆ์ โดยยอมรับพระธรรมวินัยเป็นหลักร่วมกัน เมื่อเกิดความผิด ก็มีหลักสำหรับการตักเตือนและแก้ไข เมื่อเกิดข้อสงสัย ก็มีหลักสำหรับการพิจารณา

เมื่อเกิดอธิกรณ์ ก็มีวิธีสำหรับระงับ และเมื่อเรื่องได้รับการระงับแล้ว ก็ไม่ควรนำความขัดแย้งนั้น มาสืบต่อจนเกิดการแบ่งฝ่ายขึ้นใหม่

ในความหมายนี้ พระวินัยจึงมิได้เพียงสร้าง “ระเบียบของสงฆ์” แต่ยังสร้างเงื่อนไขให้บุคคลจำนวนมากสามารถอยู่ร่วมกัน ผูกพัน และรักษาพระธรรมคำสอนร่วมกันได้ ความมั่นคงของสงฆ์จึงมิได้เกิดจากการไม่มีความแตกต่าง แต่เกิดจากการที่ความแตกต่างนั้นไม่อยู่เหนือพระธรรมวินัย และเมื่อพระธรรมวินัยเป็นหลักเหนือบุคคล ความพร้อมเพรียงของสงฆ์ก็ไม่จำเป็นต้องเกิดจากการคิดเหมือนกันทุกเรื่อง แต่เกิดจากการยอมรับหลักเดียวกันในการพิจารณาและดำเนินชีวิตร่วมกัน

พระวินัยปิฎก

หมวด 22 : การตักเตือนและการยอมรับคำตักเตือน — ความรับผิดชอบต่อกันในหมู่สงฆ์

เมื่อกล่าวถึงความสามัคคีของสงฆ์ อาจเกิดความเข้าใจได้ว่า การอยู่ร่วมกันอย่างสงบคือการไม่กล่าวถึงความผิดของกันและกัน แต่เมื่อพิจารณาตามพระวินัย ความพร้อมเพรียงมิได้หมายถึงการปล่อยผ่านสิ่งที่ไม่ถูกต้อง

ในทางตรงกันข้าม การที่ภิกษุสามารถกล่าวตักเตือนกัน และผู้ถูกตักเตือนสามารถรับฟังและพิจารณาคำตักเตือนได้ เป็นส่วนหนึ่งของการอยู่ร่วมกันภายใต้พระธรรมวินัย

หากเห็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมแต่ไม่มีการกล่าวถึง เพราะเกรงใจกัน กลัวเสียความสัมพันธ์ หรือถือว่าไม่ใช่เรื่องของตน สิ่งที่ควรได้รับการตรวจสอบและแก้ไขตั้งแต่ต้นอาจค่อย ๆ กลายเป็นความเคยชิน และในที่สุดอาจกระทบทั้งต่อบุคคลและส่วนรวม

1. การดักเตือนไม่ใช่การจับผิด

การดักเตือนกับการจับผิดอาจมีลักษณะภายนอกคล้ายกัน คือมีการกล่าวถึงสิ่งที่เห็นว่าไม่ถูกต้อง แต่เจตนาและจุดหมายอาจแตกต่างกัน

การจับผิดอาจเกิดจากความไม่พอใจ ความต้องการเอาชนะ หรือความต้องการแสดงว่าผู้อื่นผิด ส่วนการดักเตือนที่เหมาะสม มีจุดหมายเพื่อให้ผู้ที่อาจประพฤติน่าตำหนิได้ตรวจสอบและแก้ไขตนเอง และเพื่อช่วยกันรักษาพระธรรมวินัย

ดังนั้น ก่อนจะดักเตือนผู้อื่น ผู้กล่าวก็ควรตรวจสอบตนเองด้วยว่า สิ่งที่กำลังจะกล่าวนั้นเกิดจากความปรารถนาดี หรือมีความโกรธ ความไม่พอใจ หรือความต้องการตำหนิเข้ามาประกอบหรือไม่ ถ้อยคำอาจคล้ายกัน แต่ผลของการดักเตือนอาจแตกต่างกันมากตามเจตนาและวิธีที่ใช้

2. ต้องรู้ข้อเท็จจริงก่อนกล่าว

การเห็นหรือได้ยินบางสิ่งเพียงบางส่วน อาจยังไม่เพียงพอที่จะสรุปว่าอีกฝ่ายหนึ่งกระทำผิด เหตุการณ์หนึ่งอาจมีรายละเอียดที่ผู้เห็นไม่ทราบ และคำพูดที่ได้ยินต่อกันมาอาจคลาดเคลื่อนไปจากข้อเท็จจริง

การดักเตือนจึงควรตั้งอยู่บนข้อมูลที่มีเหตุผลเพียงพอ มิใช่เพียงความสงสัย ขำวลือ หรือความรู้สึกส่วนตัว หากยังไม่ทราบข้อเท็จจริง การสอบถามเพื่อให้เกิดความเข้าใจย่อมต่างจากการกล่าวหา หลักนี้มีความสำคัญ เพราะคำดักเตือนที่ตั้งอยู่บนข้อมูลคลาดเคลื่อน แม้ผู้กล่าวจะคิดว่าตนมีเจตนาดี ก็อาจสร้าง ความเสียหายแก่ผู้อื่นและก่อให้เกิดความขัดแย้งโดยไม่จำเป็น

3. รู้หลักก่อนดักเตือน

นอกจากรู้ข้อเท็จจริงแล้ว ผู้ดักเตือนควรพิจารณาด้วยว่า เรื่องนั้นเกี่ยวข้องกับพระวินัยจริงหรือไม่ และเกี่ยวข้องกับลักษณะใด สิ่งที่ตนเองไม่ชอบ มิได้หมายความว่าสิ่งนั้นผิดพระวินัยเสมอไป ความเคยชินของวัดหนึ่งอาจแตกต่างจากอีกวัดหนึ่ง ธรรมเนียมของชุมชนหนึ่งอาจแตกต่างจากอีกชุมชนหนึ่ง และความเห็นส่วนบุคคลก็ไม่ควรถูกยกขึ้นเป็นพระวินัย

หากไม่แยกสิ่งเหล่านี้ออกจากกัน อาจเกิดการนำความเห็นหรือธรรมเนียมของตนไปตัดสินผู้อื่น แล้วกล่าวว่าเป็นความผิดตามพระวินัย ทั้งที่แท้จริงอาจมิใช่เช่นนั้น

การศึกษาพระวินัยจึงมีความสำคัญ ไม่เพียงเพื่อให้รู้ว่าตนเองควรประพฤติอย่างไร แต่ยังช่วยป้องกันมิให้นำคำว่า “พระวินัย” ไปใช้ตัดสินผู้อื่นโดยไม่มีหลักเพียงพอ

4. วิธีพูดมีความสำคัญไม่น้อยกว่าเรื่องที่พูด

แม้เรื่องที่จะกล่าวจะมีเหตุผล แต่หากกล่าวด้วยความโกรธ ประชด เยาะเย้ย หรือทำให้ผู้ฟัง

อับอายโดยไม่จำเป็นผลที่เกิดขึ้นอาจตรงกันข้ามกับจุดหมาย ของการตักเตือนผู้ฟังอาจไม่สามารถพิจารณาเนื้อหา ของคำตักเตือน ได้อย่างเต็มที่ เพราะจิตใจ ไปติดอยู่กับวิธีที่ตนถูกปฏิบัติ การเลือกเวลา สถานที่ ถ้อยคำ และวิธีการจึงมีความสำคัญ บางเรื่องอาจเหมาะแก่การกล่าวเป็นการส่วนตัว บางเรื่อง อาจ ต้องดำเนินการตามกระบวนการของสงฆ์ บางเรื่องควรสอบถามข้อเท็จจริงก่อนที่จะสรุปว่าเป็น ความผิด

จุดหมายมิใช่ทำให้ผู้ถูกตักเตือน “แพ้” แต่เพื่อให้ข้อเท็จจริงและหลักพระวินัยได้รับการพิจารณา อย่างเหมาะสม

5. ผู้ตักเตือนต้องพร้อมให้ตนเองถูกตักเตือนด้วย

ถ้าบุคคลเห็นว่าตนมีหน้าที่ตักเตือนผู้อื่น แต่ไม่ยอมให้ผู้อื่นตักเตือนตนเอง การรักษาพระวินัยอาจ ค่อย ๆ เคลื่อนไปจากการรักษาลักสู่การใช้อำนาจเหนือผู้อื่น ผู้ที่เห็นความสำคัญของการตักเตือนจึง ควรยอมรับหลักเดียวกันเมื่อตนเป็นผู้ถูกตักเตือน ตรงนี้เป็นการฝึกที่สำคัญ เวลาตักเตือนผู้อื่น เราอาจ เห็นเหตุผลได้ง่าย แต่เมื่อผู้อื่นตักเตือนเรา ความรู้สึกปกป้องตนเองอาจเกิดขึ้นได้ทันที

การอยู่ร่วมกันตามพระวินัยจึงมิใช่เพียงฝึกให้รู้จักกล่าวสิ่งที่ควรกล่าว แต่ยังฝึกให้รู้จักรับฟังและ พิจารณาสິงที่ตนไม่ต้องการฟังด้วย

6. การถูกตักเตือนไม่ได้แปลว่าเป็นผู้ผิดทันที

ในอีกด้านหนึ่ง ผู้ถูกตักเตือนก็ไม่ควรเข้าใจว่า เมื่อมีผู้กล่าวถึงความผิดของตนแล้ว หมายความว่า ตนได้รับการตัดสินว่าผิดทันที

การตักเตือนอาจเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการตรวจสอบข้อเท็จจริง หากสิ่งที่ถูกกล่าวถึงไม่ตรงกับ ความจริง ก็สามารถชี้แจงได้ หากเกิดจากความเข้าใจผิด ก็สามารถทำความเข้าใจกันได้ หากตนกระทำ ผิดจริง ก็มีโอกาสมอบรับและแก้ไขตามสมควร

ดังนั้น การรับฟังคำตักเตือนจึงมิใช่การยอมรับว่าตนผิดทุกครั้ง แต่คือการเปิดโอกาสให้เรื่องนั้น ได้รับการพิจารณาโดยไม่ปิดกั้นตั้งแต่ต้น

7. จุดที่ยากอาจไม่ใช่การรู้ผิดรู้ถูก แต่คือการยอมรับ

โดยธรรมชาติ บุคคลอาจมองเห็นข้อบกพร่องของผู้อื่นได้ง่ายกว่าข้อบกพร่องของตนเอง เมื่อมีผู้ชี้ให้เห็นสิ่งที่เราอาจทำไม่ถูกต้อง สิ่งแรกที่เกิดขึ้นอาจมิใช่การพิจารณาข้อเท็จจริง แต่อาจเป็น ความไม่พอใจ ความอับอาย หรือความต้องการปกป้องตนเอง

หากรู้เท่าทันสิ่งที่เกิดขึ้นตรงนี้ คำตักเตือนของผู้อื่นก็อาจกลายเป็นโอกาสให้ย้อนกลับมาพิจารณา ตนเอง คำถามจึงมิใช่เพียงว่า “เขาพูดกับเราอย่างไร” แต่ยังควรถามต่อไปว่า “สิ่งที่เขาพูดมีส่วนจริง

หรือไม่” การแยกผู้พูดออกจากเนื้อหาที่พูดมีความสำคัญ เพราะบางครั้งเราอาจไม่พอใจผู้พูด แต่สิ่งที่เขากล่าวอาจมีเหตุผลที่ควรพิจารณา

8. อย่าให้ความสัมพันธ์ส่วนตัวอยู่เหนือพระวินัย

ป ญหาอีกประการหนึ่งอาจเกิดขึ้นเมื่อผู้ที่ถูกกล่าวถึงเป็นผู้ที่เราสนิท เคารพ หรืออยู่ในกลุ่มเดียวกัน ในกรณีเช่นนี้ บุคคลอาจมีแนวโน้มปกป้องกันโดยไม่พิจารณาข้อเท็จจริงโดยตรงไปตรงมา

ในทางกลับกัน หากผู้ที่ถูกกล่าวถึงเป็นผู้ที่เราไม่พอใจ เราก็อาจพร้อมเชื่อข้อกล่าวหาได้ง่ายกว่าปกติ ทั้งสองลักษณะทำให้การพิจารณาเคลื่อนออกจากพระธรรมวินัยไปสู่ความสัมพันธ์ส่วนบุคคล หากจะรักษาพระธรรมวินัยเป็นหลัก ผู้ที่เราชอบและผู้ที่เราไม่ชอบก็ควรได้รับการพิจารณาด้วยหลักเดียวกัน มิฉะนั้น สิ่งที่เราเรียกว่า “การรักษาพระวินัย” อาจถูกความรัก ความชัง หรือความเป็นพวกเข้ามาแทรกโดยไม่รู้ตัว

9. จากการควบคุมกันไปสู่การช่วยกันฝึกตน

หากมองพระวินัยเพียงในฐานะข้อบังคับ การตักเตือนอาจดูเหมือนบุคคลหนึ่งกำลังควบคุมอีกบุคคลหนึ่ง แต่หากมองในฐานะการฝึกตน ภาพจะกว้างขึ้น ผู้ตักเตือนต้องฝึกเจตนาและวาจาของตน ผู้ถูกตักเตือนต้องฝึกการรับฟังและพิจารณาตน ทั้งสองฝ่ายต้องพยายามให้พระธรรมวินัยอยู่เหนือความรู้สึกส่วนตัว

ดังนั้น เหตุการณ์เดียวกันที่อาจกลายเป็นความขัดแย้ง ก็อาจกลายเป็นโอกาสของการฝึกได้ หากทั้งสองฝ่ายไม่ปล่อยให้ความยึดมั่นในตนเข้าครอบงำการพิจารณา พระวินัยจึงมิได้ช่วยให้ภิกษุเพียง “ระวังไม่ให้ผิด” แต่ยังวางเงื่อนไขให้บุคคลในหมู่สงฆ์ช่วยกันรักษาการประพฤติและการฝึกของส่วนรวม

10. เมื่อไม่มีใครตักเตือนได้ การตรวจสอบย่อมทำได้ยาก

เมื่อบุคคลใดมีอาวุโส มีผู้เคารพนับถือ หรือมีหน้าที่รับผิดชอบมากขึ้น อาจมีผู้กล้าตักเตือนน้อยลง หากบุคคลนั้นไม่เปิดโอกาสให้มีการทักท้วง ข้อผิดพลาดเล็กน้อยอาจไม่มีผู้กล่าวถึง และเมื่อไม่มีการกล่าวถึงเป็นเวลานาน ผู้กระทำความผิดก็อาจมองไม่เห็นสิ่งที่ควรแก้ไข

หลักการตักเตือนจึงมีคุณค่าต่อหมู่สงฆ์ เพราะช่วยให้การรักษาพระวินัยไม่ขึ้นอยู่กับบุคคลใดบุคคลหนึ่งเพียงลำพัง

ในแง่นี้ ไม่มีผู้ใดควรถูกถือว่าอยู่เหนือการพิจารณาตามพระธรรมวินัย และในขณะเดียวกัน การตรวจสอบก็ต้องไม่กลายเป็นเครื่องมือสำหรับโจมตีบุคคล เมื่อสองด้านนี้ดำรงอยู่ร่วมกันได้ การตักเตือนจึงมิใช่การทำลายความสามัคคี แต่กลับเป็นส่วนหนึ่งของการรักษาความสามัคคี

เพราะความสามัคคีที่มั่นคงมิได้เกิดจากการที่ไม่มีใครกล่าวถึงสิ่งที่ไม่ถูกต้อง แต่เกิดจากการที่เมื่อมีสิ่งควรกล่าว ก็สามารถกล่าวได้อย่างเหมาะสม เมื่อมีสิ่งควรรับฟัง ก็สามารถรับฟังและพิจารณาได้ และเมื่อข้อเท็จจริงปรากฏแล้ว ทุกฝ่ายพร้อมกลับมาหาพระธรรมวินัยเป็นหลักร่วมกัน

ในที่สุด การรักษาพระวินัยจึงมิใช่เรื่องของการเฝ้ามองว่า “ใครผิด” เท่านั้น แต่ยังเป็นการที่แต่ละคนพร้อมย้อนกลับมาพิจารณาตนเองด้วยว่า สิ่งที่เรา กำลังคิด พูด และกระทำอยู่นั้น กำลังเกื้อกูลต่อการรักษาพระธรรมวินัย หรือกำลังถูกความยึดมั่นของตนเองเข้ามาแทรก

พระวินัยปิฎก

หมวด 23 : การยอมรับความผิดและการแก้ไขตน — จากความผิดสู่การกลับคืนสู่ความเรียบร้อย

เมื่อมีการตักเตือน สิ่งที่มาตามมิใช่เพียงการพิจารณาว่าใครกล่าวถูกหรือผิด แต่ยังมีคำถามสำคัญว่า หากบุคคลพบว่าตนกระทำสิ่งที่ไม่ถูกต้องจริง จะดำเนินต่อไปอย่างไร

พระวินัยมิได้มีความหมายเพียงการกำหนดข้อห้ามและระบุนความผิด แต่ยังมีหลักสำหรับการยอมรับ การแก้ไข และการกลับเข้าสู่ความเรียบร้อยตามสมควรแก่กรณี

ตรงนี้ทำให้เห็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของพระวินัย คือ เมื่อเกิดความผิดขึ้นแล้ว ยังมีหนทางสำหรับการพิจารณา แก้ไข และดำเนินการตามหลักที่กำหนดไว้

ความผิดจึงมิได้หมายความว่าโอกาสในการฝึกตนสิ้นสุดลง แต่สิ่งที่เกิดขึ้นอาจกลายเป็นเหตุให้บุคคลเห็นสิ่งที่ควรแก้ไขในตนเองได้ หากยอมรับข้อเท็จจริงและดำเนินการอย่างถูกต้อง

1. ควรแยกการกระทำออกจากการตัดสินตัวบุคคล

เมื่อบุคคลกระทำสิ่งที่ผิด อาจเกิดการเหมารวมได้ง่ายว่า บุคคลนั้นเป็น “คนไม่ดี” ทั้งหมด แต่ในการพิจารณาตามพระวินัย สิ่งสำคัญคือการดูการกระทำ เหตุ องค์กรประกอบ และข้อกำหนดที่เกี่ยวข้อง มิใช่การนำความผิดครั้งหนึ่งไปกำหนดคุณค่าของบุคคลทั้งหมด การแยกสองเรื่องนี้ออกจากกันมีความสำคัญ

หากบุคคลถูกตักเตือนไว้ด้วยความคิดว่า “เมื่อผิดแล้วก็หมดคุณค่า” อาจเกิดความท้อแท้หรือความต้องการปกปิด แต่หากพิจารณาว่า “การกระทำนี้ไม่ถูกต้อง และสิ่งที่ไม่ถูกต้องต้องได้รับการแก้ไข” ก็ยังเปิดโอกาสให้เกิดความรับผิดชอบและการเปลี่ยนแปลง พระวินัยจึงควรนำไปสู่การรับผิดชอบต่อการกระทำ มิใช่การตีตราบุคคล

2. จุดเริ่มของการแก้ไขคือการยอมรับข้อเท็จจริง

หากความผิดเกิดขึ้นแล้ว แต่ผู้กระทำยังปฏิเสธสิ่งที่เกิดขึ้น การแก้ไขย่อมเริ่มต้นได้ยาก การยอมรับข้อเท็จจริงจึงเป็นจุดสำคัญ

การยอมรับมิใช่การลดคุณค่าของตนเอง แต่คือการไม่ปิดกั้นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการพิจารณา บางครั้งความยากมิได้อยู่ที่การรู้ว่าตนทำอะไร แต่อยู่ที่ความกังวลว่า หากยอมรับแล้วจะเสียหน้า เสียความน่าเชื่อถือ หรือถูกผู้อื่นมองในทางไม่ดี

เมื่อความกังวลเช่นนี้เข้ามา เรื่องที่ควรได้รับการแก้ไขอาจยืดเยื้อ เพราะผู้กระทำได้พยายามปกป้องคำพูดหรือการกระทำเดิมต่อไป

ดังนั้น การยอมรับข้อเท็จจริงจึงมิใช่ความอ่อนแอ แต่เป็นพื้นฐานของการแก้ไข

3. การปกปิดอาจทำให้ปัญหาซับซ้อนขึ้น

ความผิดบางอย่างเมื่อเกิดขึ้นแล้ว หากผู้กระทำยอมรับและดำเนินการตามหลักที่กำหนด เรื่องอาจสามารถยุติลงตามสมควร แต่หากมีการปกปิด บิดเบือน หรือกล่าวสิ่งที่ไม่ตรงกับความจริงเพื่อหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบ ปัญหาอาจซับซ้อนขึ้น

จากความผิดเรื่องหนึ่ง อาจเกิดปัญหาเพิ่มเติมเกี่ยวกับความไม่ตรงต่อข้อเท็จจริง และหากมีบุคคลอื่นเข้ามาช่วยปกปิดหรือปกป้องโดยไม่พิจารณาตามหลัก ปัญหาของบุคคลหนึ่งก็อาจขยายเป็นปัญหาของหมู่คณะได้

จึงเห็นได้ว่า ผลเสียบางครั้งมิได้เกิดจากความผิดครั้งแรกเท่านั้น แต่ยังเกิดจากวิธีที่บุคคลจัดการกับความผิดหลังจากนั้นด้วย

4. การยอมรับผิดต้องคู่กับการแก้ไข

การกล่าวว่า “ยอมรับว่าผิด” เพียงอย่างเดียว ยังไม่ใช่จุดสิ้นสุดของเรื่อง หากเรื่องนั้นมีวิธีดำเนินการตามพระวินัย ก็ต้องดำเนินการตามวิธีนั้น หากมีสิ่งใดควรหยุด ก็ต้องหยุด หากมีสิ่งใดควรแก้ ก็ต้องแก้ หากมีข้อปฏิบัติใดที่ต้องดำเนิน ก็ต้องดำเนินตามสมควรแก่กรณี จุดสำคัญคือ การยอมรับควรนำไปสู่การแก้ไข มิใช่หยุดอยู่เพียงที่ถ้อยคำ หากยอมรับแต่ยังทำซ้ำอยู่เช่นเดิม การยอมรับนั้นก็ยังไม่แสดงว่าการแก้ไขเกิดขึ้นแล้ว

5. ความละเอียดกับการฝึกตน

เมื่อบุคคลรู้ว่าตนทำสิ่งที่ไม่สมควร อาจเกิดความละอายขึ้น ความละอายอาจเกิดจากหลายเหตุ บางครั้งละอายเพราะกลัวผู้อื่นรู้ บางครั้งละอายเพราะกลัวเสียชื่อเสียง แต่ในทางการฝึกตน สิ่งที่สำคัญกว่าคือความรู้สึกว่า การกระทำนั้นไม่เหมาะสมและไม่ควรกระทำ

เมื่อบุคคลเห็นว่า “สิ่งนี้ไม่สมควรแก่ผู้ที่กำลังฝึกตน” ความรู้สึกเช่นนั้นอาจช่วยให้เกิดความสำรวมและไม่ต้องการกระทำซ้ำ ในแง่นี้ ความละอายต่อสิ่งที่ไม่สมควรจึงสามารถเกื้อกูลต่อการฝึกตนได้

6. อย่าให้การแก้ไขกลายเป็นการลงโทษเพื่อเอาชนะ

เมื่อมีผู้ทำผิด ผู้ที่เกี่ยวข้องอาจเกิดความรู้สึกอยากให้ผู้นั้นได้รับผลอย่างหนัก เพื่อให้สมกับความผิด แต่การดำเนินการตามพระวินัยไม่ควรตั้งอยู่บนการระบายความโกรธหรือความไม่พอใจของบุคคล สิ่งที่ต้องดำเนินการควรเป็นไปตามหลักที่กำหนด ไม่ควรเพิ่มหรือลดเพราะความชอบหรือความซังกะหนักมาก ก็ไม่ควรลดหลักลง หากไม่ชอบมาก ก็ไม่ควรทำให้หนักเกินหลัก

เมื่อการจัดการความผิดตั้งอยู่บนหลัก มิใช่อารมณ์ พระวินัยก็ช่วยป้องกันทั้งสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งไม่ควรหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบ อีกฝ่ายหนึ่งก็ควรใช้อำนาจเกินกว่าหลักที่ควรเป็น

7. เมื่อเรื่องได้รับการแก้ไขแล้ว ไม่ควรตรึงบุคคลไว้กับความผิดเดิมตลอดไป

หากบุคคลได้ยอมรับและดำเนินการแก้ไขตามที่ควรแล้ว การนำความผิดเดิมกลับมากล่าวซ้ำโดยไม่มีความเหมาะสม อาจทำให้การอยู่ร่วมกันยากขึ้น

การรักษาพระวินัยมิได้หมายความว่า ต้องเก็บความผิดของทุกคนไว้เป็นเครื่องหมายติดตัวตลอดไป หากไม่มีความแตกต่างระหว่างเรื่องที่ยังต้องดำเนินการกับเรื่องที่ดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว ผู้คนอาจเกิดความหวาดกลัวต่อการยอมรับความผิด เพราะคิดว่าเมื่อยอมรับแล้วจะถูกตราหน้าไปตลอด

ในทางตรงกันข้าม หากหมู่คณะสามารถแยกได้ว่า เรื่องใดได้รับการแก้ไขแล้ว และเรื่องใดยังต้องดำเนินต่อ การอยู่ร่วมกันก็จะตั้งอยู่บนหลักมากกว่าความผูกโกรธส่วนบุคคล

8. การไม่ผูกโกรธไม่ใช่การละเลยพระวินัย

ในด้านความสัมพันธ์ เมื่อบุคคลทำผิดและได้ดำเนินการแก้ไขแล้ว ผู้ที่เกี่ยวข้องไม่จำเป็นต้องสืบทอดความโกรธหรือความเป็นศัตรู แต่การไม่ผูกโกรธมิได้หมายความว่า สิ่งที่ต้องดำเนินการตามพระวินัยจะถูกยกเลิกไป สองเรื่องนี้ควรแยกออกจากกัน ในด้านพระวินัย หากมีสิ่งที่จะต้องดำเนินการ ก็ต้องดำเนินการตามหลัก ในด้านจิตใจและความสัมพันธ์ ก็ไม่จำเป็นต้องสืบทอดความเกลียดชัง

ดังนั้น การรักษาพระวินัยมิได้หมายถึงการต้องเกลียดผู้กระทำความผิด และการไม่ผูกโกรธก็มิได้หมายถึงการละเลยสิ่งที่พระวินัยกำหนด เมื่อแยกสองด้านนี้ได้ การแก้ไขก็สามารถดำเนินไปโดยไม่เพิ่มความเป็นศัตรูขึ้นอีก

9. ความผิดอาจกลายเป็นบทเรียนได้ ถ้ารู้จักพิจารณา

ผู้ฝึกตนไม่ควรประมาทว่าตนไม่มีโอกาสผิด สิ่งสำคัญจึงมิใช่เพียงการพยายามไม่ให้ผิด แต่ยังรวมถึงการรู้ว่าจะดำเนินการอย่างไรเมื่อพบว่าตนผิด หากเหตุการณ์นั้นทำให้บุคคลเห็นความประมาทของตน เห็นความอยากของตน เห็นความโกรธของตน เห็นความกลัวเสียหน้าของตน หรือเห็นจุดที่ตนยังต้องฝึก สิ่งที่เกิดขึ้นก็อาจกลายเป็นบทเรียนได้

แต่ถ้าทำผิดแล้วมุ่งเพียงพิสูจน์ว่าตนไม่ผิด โอกาสที่จะเรียนรู้จากเหตุการณ์นั้นก็อาจสูญเสียไป ดังนั้น ประโยชน์ของพระวินัยมิได้อยู่ที่การทำให้ทุกคนดูเหมือนว่าไม่มีข้อบกพร่อง แต่อยู่ที่การมีหลักให้รู้ว่า เมื่อมีข้อบกพร่องเกิดขึ้นแล้วควรพิจารณาและแก้ไขอย่างไร

10. การรักษาพระวินัยต้องอาศัยความซื่อตรงต่อตนเอง

เมื่อพิจารณาให้ลึกลงไป การยอมรับความผิดมิได้เริ่มจากการที่ผู้อื่นบังคับให้ยอมรับเท่านั้น แต่ต้องอาศัยความซื่อตรงของบุคคลต่อตนเองด้วย เมื่อรู้ว่าผิดแต่ยังพยายามทำให้สิ่งนั้นถูกต้อง เมื่อรู้ว่าควรแก้แต่ยังหาข้ออ้าง เมื่อรู้ว่าควรหยุดแต่ยังปกป้องความต้องการของตน ตรงนั้น การพิจารณาตามพระวินัยอาจถูกความยึดมั่นในตนเข้ามาแทรก

ในทางกลับกัน เมื่อบุคคลสามารถยอมรับกับตนเองได้ว่า “สิ่งนี้ไม่ถูกต้อง และควรแก้ไข” ตรงนั้นย่อมเปิดทางให้การแก้ไขเกิดขึ้นได้จริง พระวินัยจึงมิได้ทำหน้าที่เฉพาะในเวลาที่มีผู้อื่นตรวจสอบ แต่ยังเป็นหลักให้บุคคลใช้ตรวจสอบการกระทำของตนเองด้วย เพราะการรักษาพระวินัยมิใช่เพียงการหลีกเลี่ยงไม่ให้ผู้อื่นเห็นความผิด แต่คือการไม่หลีกหนีจากข้อเท็จจริงของการกระทำ เมื่อผิด ก็รู้ว่าผิด เมื่อควรแก้ ก็แก้ เมื่อแก้แล้ว ก็เรียนรู้ และเมื่อเรียนรู้แล้ว ก็ระมัดระวังไม่ให้กลับไปสู่ความผิดเดิม

ในแง่นี้ พระวินัยจึงมิใช่เพียงข้อกำหนดจากภายนอก แต่ยังเกื้อกูลให้เกิดการพิจารณาและฝึกตนจากภายใน

พระวินัยปิฎก

หมวด 24 : หิริและโอตตปปะ — จากการควบคุมภายนอกสู่การสำรวมจากภายใน

เมื่อกล่าวถึงการยอมรับความผิดและการแก้ไขตนในหมวดที่ผ่านมา ยังมีคำถามสำคัญต่อไปว่า จะต้องรอให้ความผิดเกิดขึ้นก่อน แล้วจึงตักเตือน ยอมรับ และแก้ไขทุกครั้งหรือไม่

หากการรักษาพระวินัยขึ้นอยู่กับมีการมีผู้คอยตรวจสอบ บุคคลอาจสำรวมเมื่อมีผู้อื่นอยู่ แต่เมื่อไม่มีผู้ใดเห็น ความระมัดระวังก็อาจลดลง

การฝึกที่ลึกกว่านั้นจึงมิใช่เพียง “ไม่ทำเพราะกลัวถูกจับได้” แต่คือการเห็นด้วยตนเองว่า สิ่งใดไม่สมควร และไม่ต้องการกระทำสิ่งนั้น แม้ไม่มีผู้ใดรู้เห็น

ตรงนี้ทำให้เห็นความสำคัญของ หิริ และ โอตตปปะ ซึ่งเป็นธรรมที่เกื้อกูลต่อการสำรวมและการรักษาความประพฤติจากภายใน

1. จาก “มีคนเห็นหรือไม่” สู่ “สิ่งนี้ควรหรือไม่”

เมื่อการประพฤติขึ้นอยู่กับสายตาของผู้อื่น คำถามสำคัญอาจกลายเป็นว่า “มีใครเห็นหรือไม่”

แต่เมื่อการฝึกเริ่มเกิดขึ้นภายใน คำถามจะเปลี่ยนเป็นว่า “สิ่งนี้ควรหรือไม่” ความแตกต่างระหว่างคำถามสองอย่างนี้มีความสำคัญ

หากบุคคลไม่ทำผิดเพียงเพราะกลัวผู้อื่นเห็น เมื่อไม่มีผู้ใดเห็น เหตุที่ทำให้ยับยั้งก็อาจหายไป แต่ถ้าบุคคลไม่ทำเพราะเห็นว่าสิ่งนั้นไม่สมควร แม้อยู่ตามลำพัง หลักที่ใช้ยับยั้งก็ยังคงอยู่ พระวินัยจึงมิได้มีคุณค่าเพียงในฐานะข้อกำหนดที่ผู้อื่นใช้ตรวจสอบเรา แต่ยังสามารถเป็นหลักที่เราใช้ตรวจสอบตนเองได้ด้วย

2. หิริ - ความละอายต่อสิ่งที่ไม่สมควร

หิริมิใช่เพียงความอายเพราะกลัวผู้อื่นรู้ หรือความอายเพราะเสียชื่อเสียง ในทางธรรม หิริสัมพันธ์กับความละอายต่อการกระทำที่ไม่ดีหรือไม่สมควร

บุคคลอาจอยู่ในสถานการณ์ที่ไม่มีผู้ใดเห็น ไม่มีผู้ใดทราบ และอาจไม่มีผลเสียต่อชื่อเสียงของตนเอง แต่ยังไม่กระทำ เพราะเห็นว่า “สิ่งนี้ไม่สมควรแก่เรา” ความรู้สึกเช่นนี้ทำให้การสำรวมมิได้ขึ้นอยู่กับสายตาของผู้อื่นเพียงอย่างเดียว เมื่อหิริเกิดขึ้น การหยุดยั้งจึงเกิดจากภายใน เพราะบุคคลเห็นคุณค่าของการฝึกและไม่ต้องการกระทำการที่ตนเห็นว่าไม่สมควร

3. โอตตัปปะ - ความเกรงกลัวต่อโทษของสิ่งที่ไม่สมควร

โอตตัปปะมีลักษณะแตกต่างจากหิริ ถ้าหิริเน้นความละอายต่อสิ่งที่ไม่สมควร โอตตัปปะเน้นความเกรงกลัวต่อโทษหรือผลเสียของการกระทำที่ไม่ดี ก่อนจะทำ บุคคลอาจพิจารณาว่าหากทำสิ่งนี้แล้วจะเกิดผลอย่างไร จะกระทบต่อตนเองอย่างไร จะกระทบต่อผู้อื่นอย่างไร จะกระทบต่อหมู่สงฆ์อย่างไร และจะทำให้การฝึกของตนเสื่อมลงหรือไม่

การเห็นโทษและผลที่อาจเกิดขึ้นช่วยให้เกิดความระมัดระวังก่อนลงมือกระทำ ดังนั้น โอตตัปปะจึงมิใช่ความหวาดกลัวโดยไม่มีเหตุ แต่เป็นความเกรงกลัวต่อโทษของการกระทำที่ไม่ดีหรือไม่สมควร

4. หิริและโอตตัปปะทำงานก่อนความผิเกิดขึ้น

การดักเตือน การยอมรับ และการแก้ไข ล้วนมีความสำคัญเมื่อความผิเกิดขึ้นแล้ว แต่หิริและโอตตัปปะมีบทบาทสำคัญในอีกช่วงหนึ่ง คือก่อนการกระทำจะเกิดขึ้น เมื่อความต้องการเกิดขึ้น หากบุคคลระลึกได้ว่า “สิ่งนี้ไม่สมควร” ก็อาจหยุดได้ เมื่อกำลังจะพูด หากพิจารณาเห็นผลเสียที่จะตามมา ก็อาจไม่พูด เมื่อกำลังจะกระทำการที่ขัดกับพระวินัย หากมีความละอายและเกรงกลัวต่อโทษ ก็อาจยับยั้งตนเองได้ก่อน

ในความหมายนี้ การป้องกันก่อนเกิดความผิย่อมต่างจากการแก้ไขหลังเกิดความผิ

ทั้งสองอย่างมีความสำคัญ แต่การฝึกที่ดีควรทำให้บุคคลมีความสำรวมมากขึ้น จนความผิดที่ต้องตามมาแก้ไขลดลงตามลำดับ

5. พระวินัยภายนอกกับเครื่องยับยั้งภายใน

เมื่อเริ่มศึกษา พระวินัยอาจดูเหมือนสิ่งที่อยู่ภายนอกตัวเรา ข้อนี้ห้าม ข้อนั้นต้องทำ เรื่องนี้มีอาบัติ เรื่องนั้นมีวิธีดำเนินการแก้ไข แต่เมื่อศึกษาและฝึกไป พระวินัยไม่ควรหยุดอยู่เพียงการจำข้อกำหนด บุคคลควรค่อย ๆ เข้าใจเหตุแห่งความสำรวม เห็นผลของการไม่สำรวม และเกิดความระมัดระวังขึ้นด้วยตนเอง

ตรงนี้ไม่ได้หมายความว่า เมื่อมีหิริและโอตตปปะแล้วไม่จำเป็นต้องมีพระวินัย ตรงกันข้าม พระวินัยยังคงเป็นหลักสำหรับกำหนดขอบเขตแห่งความประพฤติ ส่วนหิริและโอตตปปะช่วยให้บุคคลรักษขอบเขตนั้นด้วยความเต็มใจและความเข้าใจมากขึ้น

จึงไม่ใช่การเลือกกระหว่าง “กฏภายนอก” กับ “คุณธรรมภายใน” แต่เป็นการทำงานเกื้อกูลกันของทั้งสองด้าน

6. ถ้ามีแต่กฎ แต่ไม่มีความละเอียดต่อสิ่งที่ไม่สมควร

หมู่คณะอาจมีกฎระเบียบจำนวนมาก แต่หากบุคคลไม่มีความละเอียดต่อสิ่งที่ไม่สมควร กฎก็อาจถูกมองเพียงว่าเป็นสิ่งที่ต้องหาวิธีหลีกเลี่ยง แทนที่จะถามว่า “สิ่งนี้สมควรหรือไม่” อาจกลายเป็นถามว่า “ทำอะไรจึงจะไม่ถูกพบ” หรือ “ทำได้เพียงใดจึงจะยังไม่เข้าข่ายผิด”

เมื่อความคิดเคลื่อนไปในลักษณะนี้ แม้จะรู้ข้อกำหนดมาก แต่จุดหมายของการฝึกอาจค่อย ๆ เลื่อนหายไป ความรู้พระวินัยจึงควรทำงานร่วมกับความสำรวม มิใช่กลายเป็นความรู้สำหรับหาช่องหลีกเลี่ยงข้อกำหนด

7. จากการกลัวอาบัติไปสู่การพิจารณาสิ่งที่ผลักดันให้เกิดการกระทำ

ในระยะแรก การรู้ว่า “สิ่งนี้ทำแล้วเป็นอาบัติ” ย่อมช่วยให้เกิดความระมัดระวัง แต่การฝึกสามารถพิจารณาได้ลึกกว่านั้นว่า ก่อนการกระทำจะเกิดขึ้น มีอะไรเกิดขึ้นภายในตนเอง มีความอยากหรือไม่ มีความโกรธหรือไม่ มีความประมาทหรือไม่ มีความต้องการเอาเปรียบหรือไม่ มีความต้องการปกปิดหรือไม่

สิ่งเหล่านี้ไม่ควรถูกนำไปสรุปว่าเป็น “องค์ประกอบแห่งอาบัติ” โดยตรง เพราะอาบัติแต่ละข้อมีเงื่อนไขและองค์ประกอบของตนเองตามพระวินัย

แต่การสังเกตสภาพภายในเช่นนี้ช่วยให้ผู้ปฏิบัติเห็นว่า มีอะไรบางอย่างกำลังผลักดันตนไปสู่การกระทำที่อาจไม่เหมาะสมหรืออาจขัดกับพระวินัย

ตรงนี้ทำให้การรักษาพระวินัยไม่หยุดอยู่ที่การถามว่า “ผิดข้อไหน” เท่านั้น แต่ยังเปิดโอกาสให้พิจารณาสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นภายในก่อนการกระทำด้วย

8. ไม่มีผู้ใดเห็น แต่ตนเองรู้

การฝึกที่สำคัญอย่างหนึ่งเกิดขึ้นในสถานการณ์ที่ไม่มีผู้รู้เห็น ภายนอกอาจไม่มีผู้ตรวจสอบ ไม่มีผู้ตักเตือน ไม่มีผู้กล่าวหา และไม่มีใครทราบว่าเกิดอะไรขึ้น แต่ผู้กระทำความรู้การกระทำของตนเอง หากบุคคลยังสามารถหยุดสิ่งที่ไม่สมควรได้ในสถานการณ์เช่นนี้ แสดงว่าการสำรวมมีได้ขึ้นอยู่ กับแรงควบคุมจากภายนอกเพียงอย่างเดียว

ตรงนี้เป็นความแตกต่างระหว่าง “การประพฤติเพราะมีผู้ควบคุม” กับ “การสำรวมเพราะตนเอง เห็นว่าสิ่งนั้นควรแก่การฝึก”

พระวินัยจึงมีคุณค่าอย่างยิ่งเมื่อข้อกำหนดที่เคยต้องอาศัยการเตือนจากภายนอก เริ่มกลายเป็นหลัก สำหรับการตรวจสอบตนเองด้วย

9. การสำรวมมิใช่การกดความต้องการไว้เลย ๆ

อย่างไรก็ตาม การสำรวมไม่ควรถูกเข้าใจว่าเป็นเพียงการบังคับตนเองไม่ให้ทำสิ่งที่อยากทำ หากมีเพียงการกดไว้โดยไม่รู้จักสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นภายใน ความต้องการนั้นอาจยังคงมีกำลังอยู่ การฝึกจึงสามารถก้าวจาก “อยากทำ แต่ห้ามทำ” ไปสู่การพิจารณาว่า “ความอยากนี้เกิดขึ้นอย่างไร” “กำลังพาเราไปทางใด” “หากตามความอยากนี้ไป จะเกิดผลอย่างไร”

เมื่อเห็นเหตุและผลชัดเจน การสำรวมอาจเกิดจากความเข้าใจมากขึ้น มิใช่เพียงการบังคับ ตรงนี้ทำให้พระวินัยสามารถเป็นกรอบที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติสังเกตความต้องการและการเคลื่อนไหวของจิต ของตนเองได้

10. จุดหมายมิใช่เพียง “ไม่มีความผิด” แต่คือการเป็นผู้ฝึกที่สำรวม

หากมองเพียงภายนอก บุคคลที่ไม่ปรากฏว่าทำผิดอาจดูเหมือนรักษาวินัยได้ดี แต่พระวินัยในฐานะการฝึกมีมิติที่ลึกกว่านั้น บุคคลอาจไม่ทำผิดเพราะไม่มีโอกาส อาจไม่ทำเพราะกลัวถูกพบ หรือ อาจไม่ทำเพราะเห็นด้วยตนเองว่าสิ่งนั้นไม่สมควร ผลภายนอกอาจดูคล้ายกัน แต่พื้นฐานภายใน แตกต่างกัน

การฝึกจึงมิได้มุ่งเพียงให้บุคคลหลีกเลี่ยงการกระทำที่ผิด แต่ยังเกื้อกูลให้เกิดความสำรวม ความ ระมัดระวัง และความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง เมื่อมีผู้เห็น ก็สำรวม เมื่อไม่มีผู้เห็น ก็สำรวม เมื่อมีผู้ตักเตือน ก็รับฟัง เมื่อไม่มีผู้ตักเตือน ก็ยังตรวจสอบตนเอง

ตรงนี้ทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระวินัยภายนอกกับการฝึกภายในได้ชัดเจน พระวินัย กำหนดขอบเขตแห่งความประพฤติ สติช่วยให้รู้ที่กำลังคิด พูด หรือกระทำอย่างไร หิริทำให้ละอายต่อ

สิ่งที่ไม่สมควร โอดตปปะทำให้เกรงกลัวต่อโทษของการกระทำที่ไม่ดี และปัญญาช่วยให้พิจารณาเหตุและผลได้ลึกยิ่งขึ้น

เมื่อธรรมเหล่านี้เกื้อกูลกับการรักษาพระวินัย การประพฤติตามพระวินัยจึงมิใช่เพียงการมีกฎจากภายนอกคอยควบคุม แต่ค่อย ๆ พัฒนาเป็นความสำรวมและการตรวจสอบตนเองของผู้ฝึก นี่คือจุดที่พระวินัยซึ่งปรากฏเป็นข้อกำหนดภายนอก สามารถเกื้อกูลต่อการฝึกและพัฒนาภายในได้

พระวินัยปิฎก

หมวด 25 : สติและความไม่ประมาท — การรู้ทันก่อนกายและวาจาจะล่วงเกิน

เมื่อหมวดที่ผ่านมาได้กล่าวถึงhiriและโอดตปปะในฐานะธรรมที่เกื้อกูลต่อการยับยั้งสิ่งที่ไม่สมควร ยังมีธรรมอีกด้านหนึ่งที่สำคัญต่อการรักษาพระวินัย คือ สติและความไม่ประมาท

เพราะแม้บุคคลจะรู้ว่าสิ่งใดควรหรือไม่ควร แต่หากเผลอ ขาดความระมัดระวัง หรือปล่อยใ้กายและวาจาดำเนินไปตามความเคยชิน สิ่งที่ไม่สมควรก็อาจเกิดขึ้นได้ก่อนที่จะทันพิจารณา

ดังนั้น การรักษาพระวินัยจึงมิได้อาศัยเพียงความรู้ว่า “ข้อใดห้าม” หรือ “ข้อใดควรปฏิบัติ” แต่ยังต้องอาศัยการระลึกรู้และความไม่ประมาทในชีวิตประจำวันด้วย

1. รู้พระวินัยแต่ขาดความระลึกรู้ ก็ยังพลาดได้

การรู้ข้อพระวินัยมีความสำคัญ แต่ความรู้เพียงอย่างเดียวอาจยังไม่เพียงพอ บุคคลอาจรู้ว่าควรสำรวมวาจา รู้ว่าควรระวังการรับสิ่งของ รู้ว่าควรระวังการอยู่ร่วมกับผู้อื่น หรือรู้ว่าการกระทำบางอย่างมีข้อจำกัด

แต่เมื่อเผลอ ความรู้เหล่านั้นอาจไม่ทันถูกนำมาพิจารณาในขณะที่กำลังจะกระทำ จึงเห็นได้ว่าปัญหาบางอย่างมิได้เกิดจาก “ไม่รู้” เพียงอย่างเดียว แต่อาจเกิดจาก “รู้แล้วแต่ไม่ทันระลึก” ตรงนี้ทำให้สติมีความสำคัญ เพราะช่วยให้สิ่งที่ได้ศึกษาและจดจำไว้ถูกนำมาพิจารณาในสถานการณ์จริง

2. สติช่วยไม่ให้ความเคยชินนำหน้าโดยไม่มีการพิจารณา

การกระทำจำนวนมากในชีวิตประจำวันเกิดขึ้นจากความเคยชิน พุคตามความเคยชิน หยิบจับตามความเคยชิน ตอบโต้ตามความเคยชิน หรือทำบางสิ่งโดยแทบไม่ได้พิจารณา เมื่อขาดความระลึกรู้ ความเคยชินอาจนำการกระทำไปก่อนที่การพิจารณาจะตามทัน

แต่เมื่อมีสติ บุคคลอาจหยุดพิจารณาได้ว่า “กำลังจะพูดอะไร” “กำลังจะทำอะไร” “สิ่งนี้สมควรหรือไม่” “มีข้อพระวินัยใดเกี่ยวข้องกับหรือไม่” ช่วงสั้น ๆ ก่อนการกระทำนั้นมีความสำคัญ เพราะเป็นจุดที่การกระทำตามความเคยชินอาจเปลี่ยนเป็นการกระทำที่ผ่านการพิจารณา

3. ความประมาทไม่ได้หมายถึงความเลินเล่อภายนอกเท่านั้น

คำว่า “ประมาท” อาจทำให้นึกถึงการกระทำอย่างไม่ระมัดระวังในทางภายนอก แต่ในทางการฝึกความประมาทยังเกี่ยวข้องกับการละเลยสิ่งที่ควรระลึกและสิ่งที่ควรระวัง รู้ว่าควรพิจารณาแต่ไม่พิจารณา รู้ว่าควรระวังแต่ปล่อยผ่าน หรือปล่อยให้ความอยาก ความโกรธ และความเคยชินนำการกระทำไปโดยไม่ได้ตรวจสอบตนเอง

บุคคลอาจดูเรียบร้อยภายนอก แต่หากขาดความระมัดระวังภายในอยู่เสมอ ก็ยังมีโอกาสกระทำสิ่งที่ไม่เหมาะสมหรือล่วงเกินพระวินัยได้ ความไม่ประมาทจึงมิใช่เพียงการระวังตัว แต่รวมถึงการรักษาความเอาใจใส่ต่อการประพฤติดของตนเองอย่างต่อเนื่อง

4. สติช่วยให้รู้ทันสิ่งที่กำลังนำไปสู่กายและวาจา

พระวินัยเกี่ยวข้องกับความประพฤติกายและวาจาเป็นอย่างมาก แต่ก่อนที่กายหรือวาจาจะแสดงออก บางครั้งมีสภาพภายในเกิดขึ้นก่อน ก่อนจะพูด อาจมีความคิด ก่อนจะตอบโต้ อาจมีความไม่พอใจ ก่อนจะหยิบหรือรับสิ่งใด อาจมีความต้องการ ก่อนจะกระทำสิ่งที่ไม่เหมาะสม อาจมีความพลอหรือความประมาทนำอยู่ หากบุคคลระลึกรู้ได้ในขณะนี้ ก็มีโอกาสดูแลก่อนที่จะมีการกระทำภายนอกจะเกิดขึ้น

ดังนั้น การสำรวมจึงไม่จำเป็นต้องรอให้การกระทำเกิดขึ้นแล้วจึงค่อยแก้ไข แต่สามารถเริ่มจากการรู้ทันสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นภายในและกำลังจะนำไปสู่กายหรือวาจา

5. ความไม่ประมาทช่วยนำพระวินัยเข้าสู่ชีวิตประจำวัน

ถ้าพระวินัยมีอยู่เฉพาะเวลาศึกษาหรือฟัง แต่ไม่ถูกนำมาพิจารณาเมื่อดำเนินชีวิตจริง ความรู้ก็อาจแยกออกจากการปฏิบัติ ความไม่ประมาทช่วยเชื่อมสองส่วนนี้เข้าด้วยกัน เวลาเดินทาง เวลารับสิ่งของ เวลาพูดกับญาติโยม เวลาอยู่ร่วมกับพระภิกษุด้วยกัน เวลาที่มีความไม่พอใจ หรือเวลาต้องตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับข้อปฏิบัติ

สถานการณ์เหล่านี้ล้วนเป็นโอกาสที่ต้องอาศัยความระมัดระวัง การรักษาพระวินัยจึงมิใช่เรื่องที่เกิดขึ้นเฉพาะเวลาที่มีพิธี มีการประชุมสงฆ์ หรือมีผู้ตรวจสอบ แต่เป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับชีวิตประจำวันของผู้บวชด้วย

6. สิ่งที่คุณเล็กน้อย หากปล่อยผ่านบ่อย ๆ อาจกลายเป็นความเคยชิน

บางครั้งสิ่งที่ไม่เหมาะสมอาจเริ่มจากเรื่องที่คุณคิดว่าเล็กน้อย เมื่อทำครั้งแรก อาจคิดว่าไม่สำคัญ เมื่อทำครั้งต่อมา อาจเริ่มคุ้น เมื่อทำบ่อยขึ้น อาจกลายเป็นความเคยชิน เมื่อความเคยชินเกิดขึ้นแล้ว การกลับมาแก้ไขอาจยากขึ้น

ตรงนี้มีได้หมายความว่า ข้อพระวินัยบางอย่าง “เล็กน้อยไม่สำคัญ” เพราะข้อปฏิบัติแต่ละข้อมีฐานะและองค์ประกอบของตนเอง แต่หมายความว่า การปล่อยผ่านสิ่งที่ตนรู้อยู่แล้วว่าไม่เหมาะสมซ้ำ ๆ อาจทำให้ความระมัดระวังลดลงความไม่ประมาทจึงช่วยให้บุคคลไม่ดูเบาสิ่งที่ควรระวัง

7. สติไม่ใช่ความหวาดกลัวจนไม่กล้าทำอะไร

อย่างไรก็ตาม การมีสติไม่ควรถูกเข้าใจว่า ต้องระแวดระวังทุกการกระทำจนเกิดความกังวล หากการรักษาพระวินัยกลายเป็นความหวาดกลัวอยู่ตลอด การฝึกอาจกลายเป็นความตึงเครียดมากกว่าความสำรวม สติจึงมิใช่ความกลัว แต่เป็นความระลึกรู้และไม่เผลอไปตามสิ่งที่กำลังเกิดขึ้น รู้ว่ากำลังทำอะไร รู้ว่าสถานการณ์เป็นอย่างไร รู้ว่ามีเรื่องใดควรพิจารณา และเมื่อไม่แน่ใจ ก็รู้ว่าควรสอบถามหรือศึกษาเพิ่มเติม ความระมัดระวังที่เกิดจากความเข้าใจจึงต่างจากความวิตกกังวลที่เกิดจากความไม่รู้

8. เมื่อไม่แน่ใจ การหยุดพิจารณาก่อนอาจดีกว่าการรีบทำ

ในชีวิตจริง มีหลายสถานการณ์ที่บุคคลอาจไม่แน่ใจว่า การกระทำนั้นเกี่ยวข้องกับพระวินัยอย่างไรในกรณีเช่นนี้ ความไม่ประมาทช่วยให้ไม่รีบตัดสินใจเพียงเพราะความสะดวกหรือความเคยชิน อาจหยุดก่อน สอบถามผู้รู้ ตรวจสอบหลัก หรือเลื่อนการกระทำไว้จนกว่าจะมีความเข้าใจเพียงพอ

ทั้งนี้ ย่อมต้องพิจารณาตามลักษณะของเรื่อง เพราะบางกรณีไม่อาจเลื่อนการตัดสินใจได้ทั้งหมดสาระสำคัญคือ เมื่อยังไม่รู้ ไม่ควรทำเสมือนว่าตนรู้แล้ว ความไม่ประมาทจึงรวมถึงการรู้ข้อจำกัดแห่งความรู้ของตนเองด้วย

9. สติ หิริ และโอตตปปะเกื้อกูลกัน

หิริทำให้ละอายต่อสิ่งที่ไม่สมควร โอตตปปะทำให้เกรงกลัวต่อโทษของการกระทำที่ไม่ดี ส่วนสติช่วยให้ไม่เผลอและระลึกถึงสิ่งที่ควรพิจารณาในขณะที่กำลังดำเนินชีวิต

ธรรมเหล่านี้มิได้ทำงานแยกขาดจากกัน แต่สามารถเกื้อกูลกันในการสำรวม เมื่อระลึกได้ว่า สิ่งที่กำลังจะกระทำอาจไม่สมควร หิริและโอตตปปะก็อาจเป็นกำลังให้ยับยั้ง

ขณะเดียวกัน พระวินัยก็เป็นหลักสำหรับพิจารณาว่า ความประพฤติใดมีข้อกำหนดอย่างไร จึงไม่ควรนำสติ หิริ โอตตปปะ หรือความรู้พระวินัยมาแทนกัน แต่ควรเห็นว่าต่างฝ่ายต่างเกื้อกูลต่อการฝึก

10. ความไม่ประมาทช่วยรักษาการฝึกไม่ให้ขาดช่วง

การรักษาพระวินัยมิใช่การระมัดระวังเป็นครั้งคราว แต่ต้องอาศัยความต่อเนื่อง วันนี้อย่างไร พรุ่งนี้ปล่อยผ่าน ต่อหน้าผู้อื่นระวัง แต่ลับหลังไม่ระวัง เรื่องที่เห็นว่าสำคัญระวัง แต่เรื่องอื่นกลับละเลย หากเป็นเช่นนั้น การฝึกก็ยังไม่สม่ำเสมอ

ความไม่ประมาทจึงมีความสำคัญตรงที่ช่วยให้การระวังและการตรวจสอบตนเองดำเนินต่อเนื่อง เมื่อรู้ ก็ระวัง เมื่อเผลอ ก็กลับมารู้ เมื่อผิด ก็แก้ไขตามสมควร เมื่อไม่แน่ใจ ก็ตรวจสอบ และเมื่อเห็นความเคยชินที่ไม่เหมาะสม ก็พยายามปรับเปลี่ยน

ในแง่นี้ พระวินัยมิใช่เพียงระบบที่บอกว่า “ทำได้หรือไม่ได้” แต่เป็นกรอบแห่งความประพฤตินี้ที่เกื้อกูลให้ผู้ฝึกมีความระมัดระวังและรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองอย่างต่อเนื่อง การรักษาพระวินัยจึงมิได้เกิดขึ้นเฉพาะเวลาที่มีผู้เตือนหรือเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นแล้ว แต่ควรอยู่กับการดำเนินชีวิตของผู้ฝึกตั้งแต่ก่อนการกระทำ จึงอาจย้อนถามตนเองได้เสมอว่า ขณะนี้กำลังคิดอะไร กำลังจะพูดอะไร กำลังจะทำอะไร และถึงนั้นสมควรแก่การฝึกหรือไม่
